

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

ویژگیهای کارگزاران حکومتی در دوران حکومت امیرالمؤمنین علی (ع) (رویکردی جامعه شناختی)

مهدی تقوی رفسنجانی

استاد راهنما:

دکتر سید محمدرضا احمدی طباطبایی

استاد مشاور:

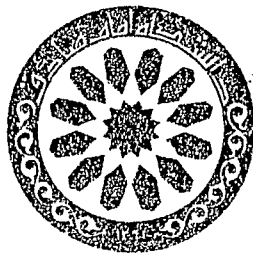
دکتر حمید بهرامی احمدی

پاییز ۱۳۸۱

۴۴۲۰۴

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۳۳۲
نسخه ۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
جمهوری اسلامی ایران

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

۱۳۸۱ / ۱۰ / ۲

ویژگیهای کارگزاران حکومتی در دوران حکومت امیرالمؤمنین علی (ع)
(رویکردی جامعه شناختی)

مهدی تقوی رفسنجانی

استاد راهنما:

دکتر سید محمد رضا احمدی طباطبایی

پاییز ۱۳۸۱

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری،
ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است. نقل
مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

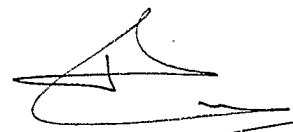
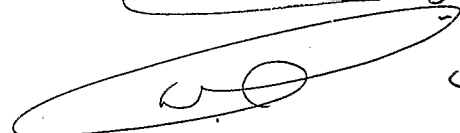
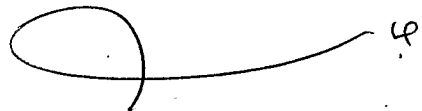
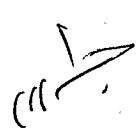
۷۴۳۲۳۱۵۳۶

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای مهدی تموی رفیانی

تحت عنوان **ویژگیهای کارگران حکومتی در دوران حکومت اسیرالفرین علی (ع)**: رویکردی جامعه‌شناختی

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد بیوسته پیشنهاد می‌کنند.

اعضای هیأت داوران نام و نام خانوادگی رتبه علمی محل امضاء

- (۱) استاد اجتهاد: دکتر مسعود رضا احمدی طباطبائی
- (۲) استاد مشاور: دکتر حمید برای احمدی
- (۳) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشگاه: دکتر ناصر جهان‌زاده
- (۴) استادی ناظر:

چکیده

حکومتها از بدو تشکیل تاکنون همگی برای دوام و ثبات خود به مسأله کارگزاران و مدیران صالح توجه خاصی نموده اند در حکومت امیرالمؤمنین علی (ع) نیز به کارگزاران حکومتی و رعایت ویژگیهای آنها اهمیت زیادی داده شده است که، توجه به آن نکات ارزنده ای را فراروی جوامع اسلامی معاصر می گذارد.

از دیدگاه جامعه شناسی در حکومت علی (ع) برای انتخاب کارگزاران به پایگاه اجتماعی، اقتصادی، دینی و ... آنها همچنین به صلاحیتهای علمی تخصصی، دینی، اخلاقی و ... عنایت ویژه ای شده است.

حکومتها تنها با مدیریت کارآمد و لایق می توانند از مشروعیت مردمی برخوردار باشند و در این میان تفاوتی میان حکومتهای دینی و غیردینی وجود ندارد. در سیره امیرالمؤمنین علی (ع) توجه به عنصر مدیریت در رفتار کارگزاران حکومتی از درجه اهمیت فوق العاده ای برخوردار است؛ همچنین علاوه بر گزینش دقیق و ضابطه مند کارگزاران به عنصر حاکمیت قانون، بر نحوه عملکرد کارگزاران توجه خاصی شده است. چرا بدون وجود قانون ناظر بر رفتار کارگزاران - همانطور که تجربه حکومتها تا به امروز نشان داده است - همه حکومتها پس از مدتی به واسطه فسادهای مالی اداری، اخلاقی و ... در سراشیبی انحطاط و سقوط می افتند. توجه به نظارت قانون بر رفتار مدیران و کارگزاران دولتی در غرب تنها از زمان جان لاک (۱۷۰۴-۱۶۳۲) به بعد در اندیشه سیاسی متفکران سیاسی بروز کرده است.

از دید جامعه شناسی سیاسی در ثبات و دوام نظامهای سیاسی مؤلفه های بسیاری نقش ایفاء می کند که از آن جمله سلامت اخلاقی، دینی، مالی و ... کارگزاران، توجه به اصلاحات اقتصادی و رفع حوائج و مشکلات مردم پرهیز از ظلم و ستم به مردم و ... می باشد. بی جهت نیست که علی (ع) پس از انتخاب کارگزاران خود به نظارت مستقیم و بلاواسطه خود بر آنها مبادرت ورزیده و آنان را از هر گونه کوتاهی در انجام وظایف محوله برحذر می داشتند.

واژگان کلیدی: کارگزاران، حکومت، علی (ع)، صلاحیت، ثبات.

العصاره

الدول كلما من البدء حتى الان دائماً يشغلون همهم لمسأله الولاه الصالحين ليثبتوا بذلك استمرار هم و بقاءهم فى الملك. ان علياً (ع) ايضاً كان يهتم كثيراً بامور الولاه و خصائصهم، ان لمحننا النظر الى معانيه العاليه فسيؤثر ذلك على مجتمعنا الاسلامى المعاصر.

ان اردنا ان نبحث عن وجهه النظر علم الاجتماع السياسى فنستطيع ان نقول ان علياً(ع) ان اراد انتصاب وال كان ينظر الى وجهه الاجتماعيه والاقتصاديه والدينيه للولاه و كان ايضاً يلفت النظر الى استطاعتهم العلميه و الدينيه و الاخلاقيه ان الدول مع الاداره المؤثره و اللاتقه تستطيع ان تكتسب الاراء من الناس لمشروعيتها السياسيه و على هذا لا فرق بين الحكومه الدينيه و غيرالدينيه. لو امعنا النظر فى سيره على (ع) سنجد انه كان يهتم اهتماماً شديداً باعمال الولاه و ادارتهم الحكومه (المجتمع) و سنجد ايضاً اضافهً على انتصابه الدقيق للولاه انه كان يهتم كثيراً على حاكميه القانون (الاوامر الحكوميه) على طريقه سلوك الولاه لان لم يكن القانون حاكماً على سلوك الولاه مستضمحل الحكومه كما ان الحكومات السابقه اضمحلت لفسادها الا دارى و الاخلاقى و لكن المفكرين الغربين بعد جان لوك (1704-1632) اعتقدوا بحاكميه القانون على سلوك الولاه و الرؤسا الدوليه و اما وجهه نظر علم الاجتماع السياسى يقول ان الاستمرار و بقاء الانظمه السياسيه تعتمد على عوامل متعدده فمنها اولاه عصمه الولاه من جهه الاخلاق والدين والامور الماليه ثانيا الاهتمام بالاصلاحات الاقتصاديه و رفع حوائج الناس و حل معاضلهم ثالثا الاجتناب عن الظلم و الجور بالناس ولاجل هذا كان على (ع) بعد انتصابه للوالى يتفقد امور الولاه بنفسه و يحدّتهم من ان يقصروا من وظائفهم.

اهم الكلمات (اللغات): ولاه- حكومه (دوله)- على (ع) استطاعه(لياقه)- بقاء (استمرار)

تقدیم به ساحت مقدس امام زمان حضرت حجه بن الحسن العسكري (عجل الله تعالی فرجه)

تقدیم به کارگزاران و مدیران تلاشگر و خدوم نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران

تقدیم به پدر و مادر عزیز و مهربانم

نکارنده ضمن اظهار امتنان و تشکر از استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر طباطبایی، استاد

محترم مشاور جناب آقای دکتر بهرامی و استاد محترم داور جناب آقای دکتر درخشه

مراتب تشکر و قدردانی خود را از برادران دانشجوی آقایان رضا بیدگلی، اصغر

اکبری، حامد کربلایی و علی مؤذنی که در تدوین پایان نامه اینجانب را

یاری فرموده اند ابراز داشته امید است این مطالب برای تلبه

دانش پژوهان خصوصاً دانشجویان رشته علوم سیاسی که

آینده کشور بدست آنان رقم می خورد

مفید فایده واقع گردد.

«فهرست مطالب»

۱	مقدمه
۳	علت انتخاب و تذکار نوآوریهای تحقیق
۵	طرح تحقیق
۹	بیان مسئله و سئوالات اصلی تحقیق
۱۰	فرضیه های اصلی تحقیق
۱۰	فرضیه های رقیب (جانشین)
۱۱	فرضیه های فرعی
۱۲	فصل اول: کلیات
۱۳	۱-۱ - حکومت و کشورداری
۱۶	۱-۲ - خطوط کلی سیاست اسلامی از نظر علی (ع)
۱۶	۱-۲-۱ التزام به کتاب و سنت
۱۶	۲-۲-۱ قاطعیت در اجرای حق و عدالت
۱۷	۳-۲-۱ پابندی به ارزشها و لیاقتها و صلاحیتها در گزینش کارگزاران
۱۸	۴-۲-۱ آمیختگی اخلاق و سیاست
۱۹	۵-۲-۱ مهر و محبت و خضوع با مردم
۱۹	۳-۱ - نتیجه گیری
۲۰	۴-۱ - مفاهیم سیاست

۲۱	۵-۱ - مفهوم سیاست در اسلام در نگاه علی
۲۶	۶-۱- زمامداری امام علی (ع) و تحولات عمده در دوران مذکور
۳۰	۷-۱- والیان و کارگزاران حکومتی
۳۳	۸-۱- دسته های مختلف کارگزاران حکومتی علی (ع) با ذکر اسامی
۳۳	۱-۸-۱- استانداران و فرمانداران
۳۷	۲-۸-۱- کارگزاران بیت المال
۳۷	۳-۸-۱- کارگزاران صدقات و مالیات
۳۷	۴-۸-۱- بازرسان
۳۸	۵-۸-۱- قضات
۳۸	۶-۸-۱- کاتبان و دبیران
۳۸	۷-۸-۱- حاجبان و دریانان
۴۰	فصل دوم: تحلیل جامعه شناختی از ویژگیهای کارگزاران حکومتی علی (ع)
۴۳	۱-۲- سابقه در اسلام
۴۴	۲-۲- ملاحظه سوابق خانوادگی
۴۶	۳-۲- پایبندی به اخلاق و مبانی دینی
۴۷	۴-۲- حیا و عفت
۴۹	۵-۲- تجربه و کاردانی
۵۱	۶-۲- امانت داری
۵۳	۷-۲- حسن سابقه و شهرت

۵۵	وظایف کارگزاران حکومتی از منظر مولا علی (ع)
۵۶	۱-۲ حاکم کردن اسلام و حدود الهی
۵۷	۲-۲ اقامه حق و دفع باطل
۵۷	۳-۲ اصلاح و آبادانی سرزمینهای اسلامی
۵۸	۴-۲ عدالت اجتماعی و فقرزدایی
۵۸	۵-۲ توزیع عادلانه ثروت
۵۹	۶-۲ رشد اخلاقی و علمی مردم
۶۰	بایستگیهای کارگزاران حکومتی در زمان انجام وظیفه حکومتی
۶۱	۱-۲ ناظر دانستن مردم و آیندگان
۶۱	۲-۲ نظم در امور
۶۲	۳-۲ اتصاف به علم و اخلاق عملی
۶۴	۴-۲ محبت و مدارای مردم و عدم دوری از آنان
۶۷	۵-۲ گزینش افراد شایسته و نزدیک کردن افراد غیر متملق به خود
۶۸	۶-۲ ایجاد حسن ظن و از بین بردن کینه ها و عدوات ها
۶۹	۷-۲ وعده بیجا به مردم ندادن
۶۹	۸-۲ جدیت در انجام وظیفه
۷۱	اختیارات کارگزاران حکومتی در دوران حکومت علی (ع)
۷۴	فصل سوم: دیدگاههای تقریر شده امیر المومنین (ع) به کارگزاران حکومتی
۷۶	۱-۳ کارگزاران سیاسی

- ۷۹ ۲-۳ کارگزاران اقتصادی
- ۹۰ ۳-۳ کارگزاران نظامی
- ۹۸ ۴-۳ کارگزاران قضائی
- ۱۰۸ فصل چهارم: الگوهای کارگزاران حکومتی امیر المومنین (ع)
- ۱۰۹ ۱-۴ سلمان فارسی
- ۱۰۹ ۴-۱-۱-ویژگیهای سلمان از زبان معصومین (علیهم السلام)
- ۱۱۲ ۴-۱-۲-فضایل برجسته سلمان
- ۱۱۶ ۴-۱-۳-سلمان فارسی و جنگها
- ۱۱۷ ۴-۱-۴-سلمان و استانداری مدائن
- ۱۱۹ ۴-۲-مالک اشتر نخعی
- ۱۱۹ ۴-۳-۱-ویژگیهای مالک از زبان علی (ع)
- ۱۲۲ ۴-۳-۲-انتصاب مالک اشتر به کارگزاری جزیره
- ۱۲۳ ۴-۳-۳-انتصاب مالک به فرماندهی پیشقراولان
- ۱۲۵ ۴-۳-۴-انتصاب مالک اشتر به کارگزاری مصر
- ۱۲۶ ۴-۳-۵-عهدنامه مالک اشتر
- ۱۲۶ ۴-۳-۶-حضور مالک در جنگها همراه علی (ع)
- ۱۲۸ ۴-۳-محمد بن ابی بکر
- ۱۲۸ ۴-۳-۱-ویژگیهای محمد از زبان علی (ع)
- ۱۳۰ ۴-۳-۲-کارگزاری محمد بن ابی بکر در زمان عثمان

- ۱۳۱ ۴-۳-۳-انتصاب محمد به استانداری مصر
- ۱۳۱ ۴-۳-۴- عهدنامه محمدبن ابی بکر
- ۱۳۳ ۴-۳-۵- سقوط مصر در زمان استانداری محمدبن ابی بکر
- ۱۳۵ ۴-۴- عبدالله بن عباس
- ۱۳۵ ۴-۴-۱- ویژگیهای ابن عباس از زیان دوست و دشمن
- ۱۳۷ ۴-۴-۲- جنگ جمل و ابن عباس
- ۱۳۹ ۴-۴-۳- جنگ صفین و ابن عباس
- ۱۴۱ ۴-۴-۴- مخالفت خوارج و جنگ نهروان
- ۱۴۲ ۴-۴-۵- ابن عباس و بیت المال بصره
- ۱۴۴ ۴-۵- نظارت بر حسن سلوک کارگزاران و والیان در دوران صدارت
و عزل کارگزاران متخلف
- ۱۴۷ ۴-۵-۱- ضرورت نظارت بر کارگزاران
- ۱۴۸ ۴-۵-۲- شیوه نظارت بر کارگزاران
- ۱۵۰ ۴-۵-۳- تنبیه و توبیخ کارگزاران
- ۱۵۲ ۴-۵-۴- تشویق و قدردانی از کارگزاران
- ۱۵۴ ۴-۵-۵- عزل کارگزاران متخلف
- ۱۵۵ ۴-۵-۵-۱- شکایت از حاکم همدان و عزل وی
- ۱۵۶ ۴-۵-۵-۲- عزل ابوالاسود دوئلی
- ۱۵۶ ۴-۵-۵-۳- عزل ابن هرمه

- ۱۵۶ ۶-۴- رابطه متقابل کارگزاران حکومتی و مردم از دید مولا امیر المومنین (ع)
- ۱۵۶ ۴-۶-۱- رابطه کارگزاران با مردم
- ۱۶۴ ۴-۶-۲- رابطه مردم با کارگزاران
- ۱۶۶ نتیجه گیری: نقش سلامت کارگزاران حکومتی در ثبات نظام سیاسی
- ۱۷۲ فهرست منابع
- ۱۷۸ چکیده به زبان عربی
- ۱۷۹ چکیده به زبان انگلیسی

مقدمه

یکی از عوامل مهم و اساسی در ثبات و کارایی نظامهای سیاسی که از دیرباز تاکنون در فلسفه سیاسی و تاریخ تطور فکر سیاسی در میان متفکران این حوزه مدنظر بوده است، مسأله کارآمدی و صلاحیت کارگزاران و مدیران یک نظام سیاسی است. افلاطون و ارسطو به عنوان پیش قراولان مباحث مربوط به حوزه سیاست به ترتیب در کتابهای جمهوریت و سیاست به این مهم پرداخته اند.

این دو فیلسوف سیاسی در آثار خود مفصلاً به عدالت حاکمان جامعه به عنوان عامل نگه دارنده حکومت توجه خاصی کرده اند، بنابراین بحث در باره صلاحیت و کارآمدی حاکمان و کارگزاران جامعه برای دوام حکومتها از سؤالات پایدار در فلسفه سیاسی بوده است و این سؤال همچنان تا امروز و بلکه در آینده ذهن متفکران سیاسی را به خود مشغول خواهد کرد.

افلاطون در کتاب جمهوریت خود، بر این نکته تأکید می ورزد که در حکومت باید فرمان در دست فردی کارشناس و متخصص باشد که برای هر دو بتواند دارویی نسخه کند. ارسطو نیز در کتاب سیاست خود معتقد است، تنها مردانی شایسته حکومت کردن هستند که به درجاتی از فضائی نائل آمده باشند و یکی از فضائل از نگاه او همان حکمت عملی است که در طول سالیان و به کمک تجربه به دست می آید.